

Ölüləri Qəbristanda Basdırın

İsmayıl Şıxlı

© İsmayıl Şıxlı. Ölüləri Qəbristanda Basdırın. Bakı - Gənclik. 1992

Şəhərin mərkəzindəki bağ Rəşidin ürəyinə hər yerdən çox yatırdı. Dörd yolun kəsişdiyi və bütün küçələrin birləşdiyi bu bağda həmişə—qış-yay adam oldurdu. İsti günlərdə ağacların kölgəsində sərinləməyə bura gəlir, soyuq havada evdə darıxan yaşlılar özlərinə həmsəhbət tapmaq üçün yenə buraya—çayxanaya toplaşırdılar. Elə cavanların çoxu da burada görüşürdülər. Rəşidə şəhərin kənarında, çay sahilində, güllü-çiçəkli bağlarda yer təklif etmişdilər, amma razı olmamışdı. Keçmiş təcrübəsindən bilirdi ki, belə yerlərə yaz-yay aylarında müştəri çox gəlsə də, hava soyuyub göyün üzü bozaran kimi seyrəlirdi. İki-üç saatdan bir altında maşın olan kefi kök adamlar görünür, onlar da bir saat, para saat oturub gedirdilər. Sonra sükutdan qulaq çinglidəyirdi. Amma Rəşid istəyirdi ki, hamıya qulluq eləsin, atlıya da, piyadaya da. Dəqiq bilirdi: kooperativ restoran şəhərin mərkəzində olsa, bütün fəsillərdə hamı axışıb buraya gələcəkdi, heç bircə saat da müştərisiz qalmayacaqdı.

Fikrini rayonun rəhbər işçilərinə də demişdi, razı olmuşdular. Üstəlik də söz vermişdilər ki, əllərindən gələni əsirgəməyəcəklər. Rəşid özünə köməkçilər tapmış və hər şeyi ölçüb biçmişdi. Restoran ikimərtəbə olacaqdı. Ümumi salonu, ayrıca otaqları xüsusi planda tikiləcəkdə. Onun fikri bu idi ki, həm də yeməxana açsın, orada nisbətən ucuz xörəklər satsın.

Tənəffüsə çıxanlar, işə tələsənlər, yol adamları vaxt itirmədən nahar etsinlər. İkinci mərtəbədə—xüsusi kabinələrdə isə ayrı dəmədəsgah olsun. Hətta rayonlarına yeni bir dəb də salmaq istəyirdi. Arvad-uşağı ilə gələnlərə gözdən uzaq yerdə ayrıca otaqlar düzəldəcəkdə. İçərisini lap ev kimi sahmana salacaqdı.

Hər şey ölçülüb-biçilmişdi: restoranın yanında çayxana düzəldəcəkdə. Özü də çayı bütün dəmədəsgahı ilə verəcəkdə. Səhər-səhər bal, yağ, qaymaq salma çayla. Mixəyi, darçını, kəkotusu, löyün-löyün mürəbbələri də böyründə. Elə eləyəcəkdə ki, şəhərdəki bütün çayxanalar bağlanacaq, kişilərin çoxu səhər yeməyini evdə yox, Rəşidin çayxanasında yeyəcəkdilər. Amma bir məsələ qanını yaman qaraltmışdı.

Bağın ortasında köhnə bir qəbir vardı. Görünür vaxtilə bu qəbrin ətrafına dəmir məhəccər çəkibləmiş. Sonradan paslanıb çürümüş, yağışın, qarın altında qalıb

ovxalanmış, bağ-bəndi qırılıb yerə tökülmüşdü. O da hiss olunurdu ki, qəbrin dörd yanında qızılgül kolları əkilibmiş. İllər keçdikcə baxımsızlıqdan quruyub solmuş, tapdalanmış və yerlə yeksan edilmişdi. Kolların kökü çürümüşdü. Amma hərdən torpaq şirələnib bahar havası ilə nəfəs alanda çürümüş kötöklərin ora-burası cücərir, tezcə də solurdu. Qəbrin özü də dağılmışdı. Nə sinədaşı vardı, nə də başdaşı. Suvağı tökülmüş, ağ danıları isə quzulayıb ovxalanmışdı. Bir-iki il də keçsəydi, bu sahibsiz qəbir torpağın altında qalıb tamam itəcəkdi. Bağa gəlib-gedən qocalardan, saymazayana, bu qəbrin kimin olduğunu soruşmuşdu. Amma düz-əməlli cavab verən olmamışdı. Hamı çiyinini çəkib uzaqlaşmışdı. Rəşid niyyətini heç kəsə açmadan beş-on gün sual-vacab apardı, axırda yəqin etdi ki, qəbrin sahibi yoxdur. Restoranın himini qoyanda qəbri dövrəyə alıb, səssiz-səmirsiz, döşəmənin altına salar, beləliklə də hər şey bitər, nə dil bilər, nə də dodaq. Amma ürəyində bir səksəkə vardı. Bilirdi ki, şəhərlərdə, xüsusən rayon mərkəzlərində, hər adamı bağda basıdurmurlar...

Onun on doqquz yaşı vardı, şivirtı bir oğlandı. Qaşları çatma, gözləri ala, kürəyi enli bu cavan yolnan gedəndə çəpərlərin dibindən boylanan qızların sayı artırdı. Hərdən o elə bil kürəyində gizilti hiss edir və dönüb geri baxanda çəpərin dibinə sinənlərin kələğayından başqa heç nə görmürdü. O hiss edirdi ki, doqqazlarda çiyini sənəkli qızlara qarşılaşanda qan üzünə vurur, qızlar da pul kimi qızarıb başlarını aşağı salır, kələğaylarını çəkib üznlərini gizlətməyə çalışırlar. Özü də hiss etmədən əyin-başına sığal verir, quşburun çarıqlarını səliqə ilə geyinir, dolağını kip dolayır, sallamalı gümüş kəmərinə, şəstlə köynəyinin üstündən belinə bağlayırdı. Toyda-mağarda kənarda qalmırdı. Qara zurnada gülşəngi çıxanlara qoşula bilmirdi. Atı yox idi.

Bir gün kəndin qurtaracağındakı dəyirmanın üst tərəfinə-çəmənliyə getmişdi. Ot qurşağa çıxırdı. Qovaq ağaclarının ağ, qu kimi ləçəkləri havada uçuşur, çəmənlikdəgi çiçəklərin üstünə qonurdu. Haradasa qumru quşları oxuyurdu. İyde çiçəklərinin ətri havaya elə hopmuşdu ki, nəfəs aldıqca adam bihuş olurdu. Onun başı bu məstlikdən gicəlləndiyindən harada olduğunu unutmuşdu.

Birdən at fıncırdı. Başını qaldıranda qurşağa çıxan otu ortadan biçən cığırda yedəyində yəhərli-yüyanlı atla dayanan qızı gördü. Baxışları toqquşanda elə bil şimişək çaxdı, qıpqırmızı oldu, dili-dodağı təpidi. Qız isə boynunu yana əyib gözünü ona zillədi.

—Biy, ciyərin yansın, ədə, tula qovmuş doşan kimi qabağıma hardan çıxdın?
Qızın səsi onu özünə gətirdi. Elə bil gözünün önündən duman çəkildi. Ürəyinin döyüntüsü, qulaqlarının küyültüsü azaldı.

—Mənə niyə qarğayırsan, sənə nə pislik eləmişəm?

—Bundan artıq nə pislik eləyəcəksən, neçə vaxtdır ciyərimi yandırırısan. Çəpərin dalından boyuna baxmaqdan boynum uzana qalıb.

—Axı, nə sən mənim üzümü görübsən, nə də mən sənə.

—Üzünü görməsəm də sorağını almışam. Adın xoşuma gəlirdi. İndi də özünü görüb bəyəndim. Adın da Cavanşirdi, özün də lap cavan şirə oxşayırsan. Düz sözümdü, meylim sənə yaman qondu.

Cavanşir başa düşdü ki, onun qarşısında dayanan adını eşidib üzünü görmədiyi Həcərdir, Şəmistan ağanın qızı Həcər. Özünü ələ aldı. Sözü düzü bu tayfadan qorxurdu. Eşitmişdi ki, onların qızları da, kişiləri də qan çanağıdır. Onlara yaxınlaşan da peşman olur, uzaqlaşan da. Onu da eşitmişdi ki, bu tayfanın adamlarının gözü bir şeyi tutdumu əl çəkən deyillər. Ona görə cığırdan çıxıb aralanmaq istədi. Amma qız yolu kəsdi.

—Əlimə yenicə keçibsən, məsələni dağ eləməmiş buraxan deyiləm.

Cavanşir özünü tamamilə itirdi. “Bu qız deyəsən, lap gerçəklədi”—deyə xəyalından keçirdi. Amma özünü sındırmadı.

—Sonra peşiman olarsan.

—Bax, bu oldu kişi söhbəti.

Cavanşir udqundu. O görmüşdü ki, kəndlərindəki qızlar kişi səsi eşidəndə, kişi papağı görəndə qaçıb gizlənir, qəfil qabaqlaşanda isə ayaqları dolaşa-dolaşa başlarını aşağı salıb aralanırlar və dalda yer axtarırlar ki, gizləsinlər. Amma bu, yolu Ərəbzəngi kimi kəsmişdi.

Cavanşir belə bir qızın qabağından qaçmağı kişiliyinə sığışdırmadı. Ehtiyatı, utanmağı buraxdı və qızı tərədən dırnağa süzdü. Onun başında yaşıl yelənli ağ kələğayı vardı. Zil qara saçları ortadan tən ayırmışdı. Qulağına yumru qızıl sırğa taxmışdı. Cığaları qıvrım idi, qulağının üstünə düşmüşdü, özü burmamışdı. Boynunda iki qatar mərcan muncuq vardı. Dərisinin ağılığı mərcanda əks edirdi. Çənəsinin altında güclə seçiləcək buxaq vardı. Dodağı elə bil qaymaq idi. Nəfəs aldıqca titrəyən burnunun sol yanındakı qara xal sifətini daha da gözəlləşdirirdi. Cavanşir onun qabarıq sinəsinə, yaxası açıq atlas koftasına, belinə kip bağladığı gümüş kəmərinə, qırçınlı güllü ipək donuna baxdı və astadan köksünü ötürüb gözünü qızın gözünə zilləmək istədi, bacarmadı. Qızın adamı nizə kimi deşən baxışları onu yenə sarsıtdı. Əyri ucları ilan kimi qıvrılan qaşları altında oyur-oyur oynayan qara gözlərə baxmaq çox çətin idi. Cavanşir təntidi. “Zalım qızı az qalır adamı gözül ilə yesin”—deyə xəyalından keçirdi və baxışını yayındırıb həcərin çiyininin üstündən və baxışını yayındırıb Həcərin çiyininin üstündən ata baxdı. Gümüş sinəbəndli at yüyəni çeynəyirdi.

—Nə oldu, baxıb qurtardın?

Cavanşir özünə toxtaqlıq verdi.

—Qurtardım.

—Bəyəndin?

—Bəyəndim. Atın qəşəngir, özün də ki, tanrı gözəlisən.

Qız qəhqəhə çəkdi.

—Bax, bu oldu kişi söhbəti. Atama deyərəm, toyumuz olanda, bu atı mənə cehiz verər.

—Əvvəl gərək özünü verə, sonra cehizini.

—O, əlimdədir. Kimə barmağımı tuşlasam, mənim olmalıdır. Eşitməyibsənimi əra gedəndə biz nəslin qızlarını seçmirlər. Biz özümüz oğlanları seçirik.

—Sən də özünə oğlan seçibsənmi?

—Bu günə qədər seçməmişdim, amma indi seçdim.

—Kimi?

—Səni.

—Məni?

Cavanşirin səsi titrədi və bir addım geri çəkildi.

—Olmaya qorxdun? Qorxma, sənə pis arvadlıq eləməyəm. Gecə-gündüz nazını çəkər, erkək at kimi bordayıb tumarlayaram ki, cıdırı çıxanda büdrəməyəsən.

Qızın əvəzinə Cavanşir qızardı. “Bu günü qara nə danışır, deyəsən heç qorxusu-hürküsü yoxdur. Başı batmış utanıb eləmir də. Demirmi birdən beynim qızar. İydlərin də çiçəkləyən vaxtıdır. Gələn yox, gedən yox,”—xəyalından keçirdi. Həcər də ciddiləşdi. Oxunu atıb yayını gızlənəmək olmazdı. Sözü axıra çatdırdı.

—Cavanşir, yadında saxla, səni heç kimə verən deyiləm. Gözüm tutub, meylim qonub. Hünərin var, geri dur!

—Mən ki, sənə heç nə deməmişəm.

Bu dəfə Həcər həyəcanlandı. Sinəsi qalxıb endi, dodaqları səyrirdi:

—Yoxsa ürəyini çalan var, mənə düzünü de?

—Ürəyimi çalmaq istəyən çoxdu, amma hələ heç kəsə meylim salmamışam.

—Sala da bilməzsən. Çünki mən varam.

Cavanşir gördü ki, qız lap gercəkləyib. Əslinə baxsan Cavanşir özü də onun sorağını çoxdan almışdı. Qonşularından, xala və bibi qızlarından eşitmişdi ki, Şəmistan ağanın deyib-gülən, at çapan, nazlı-duzlu bir qızı var. Amma anası bir dəfə sözə qarışmışdı: “A bala, onlar varlı-hallı, arxalrı nəsilidir, biz onlara tay ola bilmərik”. O gündən Cavanşir bu söz-söhbətdən uzaq gəzməyə çalışırdı. İndi isə gözlənilmədən qabaqlanmışdılar.

At yüyəni çeynəyib kişnədi və şahə qalxıb dartındı. Cavanşir gördü ki, bir az da keçsə xallı göy at yüyəni qızın əlindən qoparıb qaçacaq və onu tutmaq çətin olacaq. At madyan görmüşdü.

Sıçrayıb yüyəndən yapışdı və atın yönünü qovaq ağaclarına tərəf çevirdi. Göy at dartındı, fınxırdı və yüyənin güclü əldə olduğunu görüb sakitləşdi.

Cilovu qıza verəndə əlləri bir-birinə toxundu.

Diksinib bir-birlərinin üzünə baxdılar. Elə bil qarşısında dayanan qız bayaqkı Həcər deyildi. Birdən cəsəratə gəldi. Qollarını qızın belinə dolayıb sinəsinə sıxdı. Göz-gözə, nəfəs-nəfəsə dayandılar. Cavanşir qızın titrəyən bədəninin təmasından lərzəyə gəldi. Dodaqlarını dodaqlarına yapışdırdı. Qızın təpimiş dodaqları onu yandırdı. Həcər sustaldı, göz qapaqları yumuldu. Cavanşirin isti nəfəsi onun boynunda, sinəsində gəzdi. Bircə an

da keçsəydi, oğlan qızı qolları arasına alacaq, cığırdan aralayıb otluğun qalın yerində arxası üstə yixacaqdı. Ancaq Həcər gözlənilmədən çırpındı və ilan kimi qıvrılıb kənara atıldı. Atılması ilə də Cavanşirə tərs şillə çəkməyi bir oldu.

—Üz verəndə, astar istəmə!

—Özün...

—Behini aldın, elçini göndər!

Həcər atın belinə sıçradı. Göy at götürüldü. Cavanşir qızın dalınca baxa-baxa qaldı. Yenə havada qovaq ağaclarının ləçəkləri uçuşur, hardasa qumru quşları ötüşürdü... Həcər çox gözlədi, amma Cavanşir tərpənmədi.

Bir gün kənddə toy vardı. Cavanlar cıdırı hazırlaşırdılar. Şəmistan ağa göy xallı atını minib gəlmişdi. At dəfin səsinə eşidəndə oynamağa başladı. Meydanda—xırman yerində—fırlandı, şahə qalxdı sonra yorğa yerislə iki-üç dövrə vurub camaata yaxınlaşdı. Birdən Cavanşirin yanında dayandı, onu imsilədi. Şəmistan ağa təşviş içində çilovu çəkib atdan düşdü. Gözaltı Cavanşiri süzdü. “Bu at onu hardan tanıyır?”—deyə fikirləşdi və gördü ki, at oxranır, çəçiyini yerə döyür, oğlan isə gözünü atdan çəkmir. Birdən yüyəni Cavanşirə verdi.

—A bala, sıçra atın belinə, göstər hünərini

Oğlan çaşıb qaldı.

—Di tez ol, sonra dallarından çata bilməzsən.

Ayağını üzəngiyə qoymağı ilə atın belinə qalxmağı bir oldu. Şəmistan ağa bir xeyli, qürurula, atın dalınca baxdı və qanrılıb meydandan aralanmaq istəyəndə qulağına səs gəldi. “İndi atını minməyə verdi sonra da qızını verəcəkdir”. Meydan kişinin başına fırlandı. Özü də hiss etmədən xəncərin dəstəyindən yapışıb yarıyacaq siyirdi və dabanı üstə fırlanıb söz deyəni doğramaq istədi. Ancaq necə oldusa əl saxladı. “Lənət sənə kor şeytan”—dedi və xəncəri qınına saldı. Ömründə ilk dəfə özünü eşitməzliyə vurdu və barmağını dişlədi. “Demək belə, Həcərin sirri varmış, ona görə gələn elçiləri qapıdan qaytarırmış”.

Kişi nə cıdırı baxa bildi, nə də deyilənləri eşitdi, nə də Cavanşirin hamıdan qabaq gəlib nəmərd aldığı, atın boynunu tumarlaa-tumarlaya ona yaxınlaşdığını gördü. Evə də neçə gəldiyindən xəbəri olmadı, qızı ilə dəhlizdə qarşılaşanda bircə anlığına onun gözlərinə baxdı. Qız suçlu adam kimi başını aşağı salıb geri çəkildi.

Bir həftə evdə heç kəsi dindirmədi, arvad-uşağın üzünə baxmadı. Heç kəs bilməsə də Həcərin ürəyinə damdı ki, atası nəyə eşidib...

Bir axşam Şəmistan ağa arvadını yanına çağırıb, qapını örtdüdü.

- Qızın niyə ipə-sapa yatmır, yoxsa əngəli var?
- Biy, a kişi, ağılı başına yığ, o nə sözdü, danışırsan?
- Bə, niyə elçi gəlmək istəyənləri doqqazdan yola salır?
- Helvət ürəyinə yatan yoxdu.
- Yoxdu, yoxsa var?!

Arvad başını aşağı saldı. Əri ilə söz güləşdirmək istəmədi. Anladı ki, kişi deyəsən duyuc düşüb, sözünü deməyi məsləhət bildi.

—Olanda nə olar, yetişmiş qızdı. Özün həmuşə demirdinmi ki, kimi istəsə ona verəcəm.

Kişi bir az sakitləşən kimi oldu.

—Kimdi, bə niyə ortalığa çıxmır?

Arvad çiyinini çəkdi.

—Nə bilim?

Şəmistan ağa yenidən həyəcənləndi. Ürəyindən nə keçdisə, oturduğu yerdə dikəldi və az qaldı gözü ilə arvadı yesin.

- Yoxsa, o gədədi?
- Kim, Cavanşirmi?
- Demək bilirsən? Bəlkə, xəlvətə onları görüşdürürsən də?!
- Vallah üzünü də görməmişəm. Bircə dəfə qızın dilindən qaçırıb ki, özümə oğlan tapmışam, adı da Cavanşirdir.

Aralığa sükut çökdü.

Cavanşir bir kişi kimi onun da xoşuna gəlirdi. Boylu-buxunlu, , yaraşılıq bir oğlandı.

—Yəni deyirsən dul arvad oğlundan kişi çıxar?

—Niyə çıxmır? Əlin, gözün üstündə olsa çıxar.

Bu hadisədən xeyli sonra yaylağa köçdülər. Ordanburdan qızı yenə istəməyə başladılar. Cavanşirgildən isə səs çıxmadı.

Kəndin kişiləri dəyələrin aşağısındakı çəmənliyə yığışmışdılar. Cavanlar da kənardə dayanmışdılar. Ordan-burdan söhbət edirdilər. Buğaların döyüşündən, kəllə buğanın kəllə-kəlləyə gəlməsindən söz salmışıdılar. Hərə bir xatirə, hərə bir əhvalat danışırdı. Axırda Şəmistan ağa da söhbətə qarışdı.

“Keçmişdə, bildiyiniz kimi, hər naxırın öz buğası olardı. Bizim də iki-üç buğamız vardı, əldən düşmüşdülər. Atam soraqlaşdı, axtardı və bir cins yazabuğa aldı. Çox yaraşılıqıydı, tükləri qızıla çalırdı. Dərisi də elə bil məxmərdi. Naxırın qomarğalayıb qabağına qatırdı. Qbağına qatırdı. Qoymurdu ki, buğalar yaxın gəlsin. Buynuzu ilə yeri eşib onları hürküdüdü. Naxırda inəklər də vardı, düyəkər də. Buğaya gəlmək vaxtlarıydı. Elə ki, buğanın biri inəyə, ya da düyəyə yaxın gəlmək istəyirdi, yazabuğa böyür-böyür böyürür və onların yolunu kəsirdi. Amma üzülmüşün özü də düyələrə yaxın durmurdu. Atam gördü ki, iş belə getsə mal qısır qalacaq. Yazabuğanı naxırdan aralayıb kəsdi və alışma elədi”.

Kişilər gülüşdülər, yaman gülüşdülər. Cavanşir isə sözü özünə götürüb pul kimi qızardı. O gecə anası ilə danışdı. El dağdan arana enəndə qıza elçi göndərdilər və nişan taxdılar. Cavanşir toya hazırlaşanda isə onu Qəza Firqə özəyinə çağırtdılar və ikiillik firqə məktəbinə oxumağa göndərdilər.

Geri qayıdanda onu tanımaq olmadı. Özü də dəyişmişdi, əyin-başı da. Ayağında uzunboğaz çəkmə, belində aşırma enli kəmər vardı. Tünd bənövşəyi rəngli şivvyotdan qalife şalvar-köynək geyinmişdi.

Kürəyi bir az da enlənmiş, özü bir az da gözəlləşmişdi. O, qarşısına məqsəd qoymuşdu: Qəzada birinci “Kommuna” yaratmaq. Fikrini firqə özək katibinə də dedi. Bəyəndilər və başa saldılar ki, bunun üçün əvvəlcə qolçomaqları əzmək lazımdır.

Ertəsi günü Şəmistan ağanı idarəyə çağırdı. Bir xeyli sözü nədən başlayacağını bilmədi. Kişi gözləyirdi ki, iki ildən çox onun yolunu gözləyən Həcərdən söz salacaq, toy haqda məsləhətləşəcəkdə. Amma Cavanşir sözünü qaribə başladı.

—Şəmistan əmi, özün bilirsən ki, kəndimizdə səndən varlı adam yoxdu.

—Bə demək istəyirsən?

—Gərək mal-qaranı təhvil verəsən.

—Kimə?

—Kolxoza. Kəndimizdə kommuna quracaq.

—O nə olan şeydi?

Cavanşir izah elədi. Kişi diqqətlə qulaq asdı və birdən ayağa sıçıradi.

—Get özünə peşə tap, bala, mən heç kəsə mal-qara verən deyiləm!

—Verməzsən, zorla olarıq.

—Nə ixtiyarla?

—Qolçomaq olduğuna görə.

Bir həftədən sonra şəhərdən milislər tökülüşüb gəldilər. Şəmistan ağanın evini qomarğaladılar. Kişini tapa bilmədilər. Gecəynən, duyuq düşüb, qaçmışdı. Ev-eşiyi bir-birinə qatdılar, arvad-uşağı çölə tökdülər. Yorğan-döşəyi, ələ keçən pal-paltarı bir arabaya doldurub dörd milisin müşayiəti ilə qəza mərkəzinə yolladılar. Ordan da sürgünə... Əl-ayağa dolaşan olmadığından işi yaxşı getdi.

İki ilə kəndi sökdü, əyri-üyrü çəpərləri dağıtdı, köhnə evləri uçurtdu və çay kənarında, gözəl, sulu yerdə çərgə ilə yeni evlər tikdirdi. Dəyirman yerində balaca bir elektrik stansiyası da qurdurdu. Evlərə işıq gəldi. Arvadların canı hisli çıraq şüşəsi təmizləməkdən qurtardı. Hər şey onun gözündə gözəlləşmişdi.

Kommunanın balaca “fordzon” traktoru, taxıldöyəni, otbiçəni vardı. Klubu hər gecə işləyirdi. Belə bir qayda qoymuşdu: Kəndə gələn qonaq qohumunun evinə yox, kommunanın qonaq otağına düşməli idi. Çünki qonaq hamının idi. Qohunlar burada görüşməli, kommunanın hesabına düzələn yemək-içməyi də bir yerdə yeməliyidilər. Cavanşirin adı dillərə düşmüşdü. Tez-tez mərkəzdən adamlar gəlir, şəklini çəkir, qəzetlərdə məqalələr yazırdılar. Onun başı işə o qədər qarışmışdı ki, çox vaxt evə də gəlmirdi. Elə idarədə divana uzanıb yatır, ya da şinelini üstünə salıb dirsəklənir, bir azca çimir alırdı. Anasının da gecəsi-gündüzü yoxdu. Arvad səksəkə içində səhərəcən, doqqazda, oğlunun yolunu gözləyirdi. Həftədə biriki dəfə ancaq görüşürdülər. Görüşəndə arvad kələğayısının ucu ilə gözünü silə-silə oğlunu danlayırdı: —A bala, özünü az öldür, vallah qədrini bilən ölməyacaq. Eldən ötrü ağlayan kor olar, oğul, bir özünü də fikirləş, ev-eşik qur, arvad-uşaq sahibi ol, mən də istəyirəm nəvəm olsun.

—Darıxma, ana, hər şey düzələcək. Bir də məsəl var: balığı burax dəryaya, balıq bilməsədə də xaliq bilər. O ki qaldı evlənməyə, hələ vaxt var. Bir də ki, ilk oxum daşa dəydi.

—Taqşır özündə oldu, bala, qızışdın, binəvaları yerindən-yurdundan dudərgin saldın. Görəsən yazıqlar indi hardadırlar?

Cavanşır tutuldu. Hardasa, ürəyinin dərinliyində kövrələn kimi oldu.

—Kişi buralarda, dağda-daşda gizlənir. O biriləri uzaqdadır, əlçatmaz yerdə.

—Deynən bədbəxtləri gedər-gəlməzə göndəribсэн.

—Mən göndərməmişəm, Şura hökuməti göndərmiş.

—Səndə də taqşır, oldu, oğul, Həcər sənin nişanlın idi, istəsən qoymazdın.

—Mən qolçomaq qızını ala bilməzdim!

Arvad gördü ki, oğul hirslənir, onu sakitləşdirmək istədi.

—Nə deyirəm, bala, özün bilən yaxşıdı. Amma qorxuram. Uzun saçlının ahı yerdə qalmır, bir az ehtiyatlı ol.

Bu söhbətdən sonra Cavanşır az qala ayağını evdən kəsdi.

Bir axşam yenə gecəyarıyacan iclas apardı. Yorulduğundan evə qayıtmadı. Divana uzanıb idarədə yatmağı qərara aldı. O üz-bü üzə çox çevrildi, gözünə yuxu getmədi. Arada durub papiros çəkəsi oldu. Ürəyin yaman döyünürdü, narahat idi. Gördü ki, yata bilmir, eyvana çıxdı. Məhəccərə söykənməyi ilə dalbadal atılan güllələrin qulağının dibindən vıyılı ilə keçməyi bir oldu. Dirəyin dalına mətərislənib nağanını çıxartdı və qarasına iki-üç küllə atdı. Kəndin aşağı tərəfində itlər hürüşdü, çataçat güllə atıldı. Birdən göyün üzü qızardı. Cavanşir başa düşdü ki, ot tayaları, tövlə, anbar, evlər yanır. Tez idarəyə girdi, rayona zəng çaldı, köməyə milis çağırırdı və kəndin aşağı tərəfinə qaçdı. Camaat səksəkə içində yuxudan ayılmışdı. Tüfəngi olan tüfəng, olmayan balta, yaba götürmüşdü. Arvad-uşaq bir-birinə qarışmışdı.

Cavanşir özünü yetirəndə artıq evləri yanıb külə dönmüşdü. O, dəli kimi oldu. Özünü oda atdı, tüstü duman içində anasını axtardı. Anası isə yox idi.

Rayondan atlı milislər gələndə artıq iş-işdən keçmişdi. Qaçaqqlar çıxıb getmiş, kəndin yarısı yanıb kül olmuşdu.

Onu evə yaxın qoymadılar. Anasının yanib kəsövə dönmüş cəsədini göstərmədilər. Meyiti qəbrə sallayanda da qolundan tutub kənardə saxladılar. Düz bir həftə gündüzlər gözə görünmədi. Gecələr isə əlində tüfəng kəndi dolaşdı, yolları, bəndi-bərəni kəsdi, kimi isə gözlədi, gələn olmadı. Səkkizinci gün tezdən durdu, üzünü qırxdı, paltarını səliqə ilə geyindi, naqanı belinə bağladı, beşaçıları əlinə alıb, atın belinə qalxdı. Düz birbaşa Qəza Firqə Özəyinə getdi.

—Mənə otryad verin, qaçaqların üstünə gedəcəm.

İki gündən sonra, gecəyarısı, əlli yaraqlı-yasaqlı atlı ilə birlikdə dağlara qalxdı. İşıqlaşmamış qaçaqların üstünü kəsmək istəyirdi. Ona demişdilər ki, Şəmistan ağanın dəstəsi yaylaqdadır, özü də bu gecə binədə toyda olacaqlar. O bu yerlərə yaxşı bələddi, bütən keçidləri, cığırları tanıyırdı.

Dan ulduzu doğanda mənzilə çatdılar. Səssiz-səmirsiz binələrin ətrafını kəsdilər. Üç tərəf hündür qayalıqı. Dəyələr isə, aşağıda, talada qurulmuşdu. Qabaq uçurum idi. Bircə yol vardı. O da qayaların arasından keçirdi. Çadırların birindən saz səsi gəlirdi. Deyəsən, aşıq dastan başlamışdı.

Cavanşir başa düşdü ki, qaçaqlar by dəyədədir. Yoldaşlarına xəbər çatdırdı ki, tələsməsinlər, elə-eləsinlər ki, arvad uşağa güllə dəyməsin. İşıqlaşana yaxın aşığın səsi kəsdi. Qaçaqqlardan iki-üç nəfəri dəyədən çıxıb atların örüyünü dəyişdilər. Bir azdan araya elə bir sükut çökdü ki, dərədəki bulaqların şırıltısı aydınca eşidildi. Cavanşir başa düşdü ki, qaçaqlar yatdılar.

Səhərlə gecənin qovuşduğu mürgü anına qədər gözlədilər

Qaçaclardan biri alt paltarında dəyənin böyrünə, su üstünə çıxdı. Güllə açıldı. Kişi yumbalana-yumbalana atlara tərəf dıdırlandı. Bu tələsik atəş Cavanşirin qurğusunu pozdu. O, səssizcə dəyəyə hücum etmək və qaçaqları yatdığı yerdə diri tutmaq istəyirdi. Amma indi atışmalı oldular.

İşıqlaşana qədər atışdılar. Səhərə yaxın dəyədən səs-səmir gəlmədi. Nəfəslərini dərib gözlədilər. Birdən dəyədən kimsə çıxıb dəyəyə doğru qaçdı. Qaçdıqca da qanrılıb geriyə güllə atdı, Cavanşir Şəmistan ağanı tanıdı. Darağı xəzinəyə basdı, gülləni lüləyə verib nişan aldı. Şəmistan ağa nişana gəlmədi. O, ilan kimi qıvrıla-qıvrıla qaçırdı. Cavanşir lap aşağıda, dərənin qaşında, qulaqlarını şəkləyib dayanan atı da gördü. Tanıdı. Xallı göy at idi. Bir az da keçsə Şəmistan ağa atın belinə sıçrayıb, özünü dəyəyə sala bilərdi. Gözlədi. Şəmistan ağa ayağını üzəngiyə qoyub, yəhərin üstünə qalxanda, səhərin aydınlığında, kişi nişana gəldi. Cavanşir tətiiyi çəkdi. Göy at kişnəyib şahə qalxdı və yəhərdən yıxılmamaq üçün boynunu qucaqlayan sahibini də götürüb qayalığa doğru çapdı. Cavanşir yolu-izi gözəl tanıyan atın Şəmistan ağanı da götürüb aradan çıxabiləcəyindən ehtiyatlanaraq ayağa durdu. Qalxmağı ilə də güllə açılmağı bir oldu. Onun çiyini alışıb yandı. Yenə tətiiyi çəkdi. Atın dayanıb dövrə vurmağından başa düşdü ki, Şəmistan ağa yəhərdə deyil... Gün xeyli qalxandan sonra aşağı endilər. Yaralıların silahlarını aldılar. Qollarını bağlayıb arabalara mindirdilər. Ölüləri isə atın belinə qoyub yəhərə sarıdılar. Barmaqları tətikdə, dağlardan qəza mərkəzinə endilər.

Bütün şəhər təşviş içindəydi. Qəza mərkəzinin ortasından keçən yeganə küçənin hər iki yanı adamla dolu idi. Çiyi sarıqlı Cavanşir qabaqda, at belində gəlirdi. Onun dalınca yəhərə sarınmış meyitlər, arxada arabalar irəliləyirdi. Süvari “otryad” dəstəsi yolun sağı və solu ilə cərgələnmişdi. Nal şaqqultısı divarları titrədirdi. Arvadlar kələğaylarının ucları ilə gözlərini silib, için-için ağlayırdılar. Evlərin pəncərələrindən boylananlardan üzlərini cırıb, dizlərinə döyənlər də vardı. Heç kəs irəli çıxıb ölüsünə, dirisinə sahib dura bilmirdi.

Dəstə meydanın ortasında dayandı. Qəza firqə özək katibi, fəallar, komsomollar, rayonun rəhbərləri gəldilər. Mitinqə başladılar. Cavanşirin tərifi göyə qaldırdılar. Pionerlər onun şərafinə şər də oxudular. Axırda xallı Göy atı ona mükafat verdilər: “Apar, min, halalındır”—dedilər. Əli-qolu bağlı qaçaqları Şəkərin qalasına apardılar. Ölüləri isə gecə qaranlığında xəlvəti haradasa basdırdılar.

Göy at Cavanşiri yaxın qoymadı. Əvvəllər, bircə dəfə, Həcərin yanında onu görən at qabaqlaşanda yüyəni çeynəyib dayanar, doğma adam kimi imsiləyərdi. Başa düşürdü ki, sahibi Həcər bu oğlana meylini salıb.

Amma indi Cavanşiri görəndə gözləri oynayıb burun pərələri genişlənir, yüyəni çeynəyib irəli atılır, şahə qalxır, çəçiyi ilə onu tapdalamağa çalışırdı.

At düşməni bağışlamaq istəmirdi. Cavanşir hər dəfə atın yanına gedib qayıdanda özünü-sözünü bilmirdi. Elə bil peşmanlayırdı. Dilsiz-ağızsız heyvanın hərəkəti onu

sarsıdırdı. İşdə də özünə yer tapa bilmirdi. “Deyəsən, heyvanlar insanlardan yaxşıdır, dönük çıxırlar, dostu da tanıyırlar, düşməni də. Doğrudan da onlar mənə nə pislik eləmişdilər? Kəndə səs yayılanda ki, Cavanşirin əli Həcərə dəyib, o dişlənmiş tikədir, heç daha yaxın durmaz, Şəmistan ağa onu doğram-doğram eləyərdi, qabağına kim duracaqdı? Amma əl qaldırmadı. İnsafli adam idi. Doğrudan o, kənddə kimə pislik eləmişdi, kimin toyuğuna daş atmışdı, nə olar varlı olanda? Diribaş adamdı, özünə var-dövlət düzəltmişdi. Həcərin özü onu nə qədər çox istəyirdi. Bircə dəfə əli-əlinə, dodağı-dodağına, nəfəsi-nəfəsinə toxunmuşd deyə oturub illərlə yolunu gözləmişdi”. Cavanşir axır vaxtlar hara gedirsə Həcər yedəyində at qarşısında dayanırdı. Qızın titrəyən bədəninin, təpimiş dodaqlarının təmasını yenidən hiss edirdi. Qumru quşlarının səsi qulaqlarında canlanır, qovaq ağaclarının ləçəkləri gözünün önündə uçuşurdu. Xallı Göy at oxranıb onu imsiləyirdi.

Cavanşir bilmirdi neyləsin, hara qaçsın ki, bu düşüncələrdən yaxasını qurtarsın. Anası da gecəli-gündüzü ondan əl çəkmirdi, səsi qulaqında canlanırdı: “Həcər sənin nişanlın idi, istəsəydin qoymazdın sürgün olunsunlar”. “Mən qolçomaq qızını ala bilməzdim”. “Bilmirəm, qolçomaq, nədir, amma düz elmədin, bala, sözünə dönük çıxdın. Yadında saxla, uzunsaçlının ahı yerdə qalmaz”. Belə hallarda Cavanşirin gözləri yaşla dolurdu. “Sən düz deyirsənmiş, ana, uzunsaçlının ahı yerdə qalmadı. Onun ahı məni yox, səni tutdu. Amma mən də sənin qanını aldım”. Cavanşir elə bilirdi ki, bu sözlərdən sonra anası sakitləşəcək. Amma tərsinə, arvad elə bil dabanları üstündə fırlanıb tərs-tərs oğlunun üzünə baxdı: “Nə olsun?!” Cavanşir hər dəfə Göy atı görəndə bu cür xəyallar ondan əl çəkmirdi, gecələr də qarmaqarışiq yuxular görürdü. Ona görə də atı ilxıya qatıb, gözündən uzaq etmək istədi. Bir-iki gün fikirləşdi, sonra qərarını dəyişdi. Görünür nə qədər kədərli, əzablı olsa da, atın yada saldığı xatirələr ona əziz idi.

Məhtərə tapşırırdı. Tövlədə bordayıb saxladılar. Hətta bir gün onu qəzaya çağırıb firqə özəyində işləməyi təklif edəndə, Cavanşir dəfhal razılıq verib şəhərə gedən də belə atdan əl çəkmədi. Özü ilə qəza mərkəzinə apardı. Atın onu yenə yaxın qoymamasına baxmayaraq saxladı. İllər keçdi. O məşhurlaşdı. Qəzaya gələn ilk minik maşının ona verdilər. Göy at isə tumarlandı, sığallandı, Cavanşiri görəndə isə dəliyə döndü...

Bir axşam...

Pəncərə açıq idi. Bütün günü qəza mərkəzində, yenicə salınmış bağda, inqilabın il dönümünü bayram etmişdilər. Qara zurnalar səs-səsə vermiş, boynu qalstuklu pionerlər, atlı cavanlar, əli şüarlı insan seli “Yaşasın Bakıdan gələn Şura hökuməti”—deyə-deyə taxtadan yenicə düzəldilmiş “tribunanın” önündən keçmişdilər. Cavanşir iş yoldaşları ilə birlikdə rəsmi keçidi qəbul etmişdi. Boğazı ağrıyanacan şüar demişdi. Təntənə axşamüstü qurtarmışdı. İdarədə balaca bir məclis də düzəltmişdilər. Cavanşir gecədən xeyli keçəndən sonra evə qayıtmışdı.

O həmişə şəhərin qurtaracağındakı evində yatmazdan əvvəl pəncərələrin dal taxtalarını örtərdi. Bu dəfə heç pəncərəni də bağlamadı. Həm hava isti idi, həm də bir azca içmişdi. Evdə nəfəs almaq olmurdu.

Fikirləşdi ki, elə paltarlı çarpayuya uzanıb bir azca dincəlsin. Sonra durub həm çay içər, həm də qarıbacanı bağlayıb əməlli-başlı yatar. Amma özünün də xəbəri olmadan uzanan kimi yuxu onu apardı. Ağır, dərin, şirin yuxuya getdi. Xəbəri olmadı ki, pişik kimi ayaqlarını asta basan bir adam pillələri qalxıb pəncərənin önündə dayandı. Bu Həcər idi. Kişi paltar geyinmişdi. Başında buxara papaq, əynində çərgəzi paltar, belində xəncər, boynunda başlıq vardı.

Beşaçıları əlində hazır tutmuşdu.

Ay işığında xeyli otağa, Cavanşirə baxdı. Kişiləşmişdi. Saçına, gicgahlarına dən düşmüdü. Həcərin onu son dəfə gördüyündən beş il keçmişdi. Amma Cavanşir elə bil qırx yaşlı kişi idi. Qız diqqətlə baxdı: bıqları codlaşmış, sifətinə qırıqlar düşmüşdü. Uzanişından görünürdü ki, yaman yorulub, yuxu elə aparıb ki, heç dünyadan xəbəri yoxdu. Qızın ürəyi titrədi. Bir anlığına hər şeyi unudub pəncərədən içəri düşmək, onun çəkmələrini soyundurmaq istədi. İstədi ki, onun belindən kəmərinə açsın, köynəyini, şalvarını soyundurub, başının altına yastıq qoysun, sonra da sinəsinə qısılsın. Bir pişik qılığı, pişik xorultulu nəfəsi ilə ona tumar çəksin, ona layla desin. O, belə anı çox gözləmişdi. Gözləmişdi ki, Cavanşir onun əri olacaq və Həcər ərini ağzında dili kimi saxlayacaq.

Bir pişik astalığı və cəldliyi ilə yüngülcə atılıb pəncərədən içəri düşdü. Cavanşir bir şey hiss etmiş kimi yanı üstə çevrildi. Həcər barmağı tətikdə gözlədi. Amma Cavanşir oyanmadı. Qız elə bil sevindi. Dərindən nəfəs alıb rahatlandı. Əlini uzadıb Cavanşirin belindəki qoburun düyməsini açdı, ehmalca naqanı çıxartdı. Naqanın lüləsinə, topuna baxdı. Güllələr yerindəydi...

Ertəsi günü şəhərə səs yayıldı ki, raykomu vurublar, Göy atı da aparıblar. Dünya axışıb gəldi. Milislər, “QPU” İşçiləri tökülüşdülər. İcraiyyə komitəsinin, prokurorluğun adamları gəldilər. Hər yeri ələk-vələk elədilər, iki gilizdən və Cavanşirin gülləsi atılmış naqanından başqa heç nə tapa bilmədilər. Bir gündən sonra xəbər gəldi ki, Göy at özünü yarığandan atıb, amma alnında güllə yeri var. “Qolçomaqların işidir”— Beş-on adam tutdular. Mərkəzdən də adamlar gəldi. Çox məsləhətləşdilər. Axırda qərara aldılar ki, Cavanşiri Şura hökumətinin yolunda canını qurban verən bir adam kimi qəbiristanda yox, bağda dəfn etsinlər. Matəm mitinqi açdılar. Tabutun başının üstündə natiqlər birbirini əvəz etdilər. Hamı da söz verdi ki, əziz dost, əziz Cavanşir, sən rahat yat, səni unutmayacağıq və bütün yarımçıq qalmış işlərini axıra çatdıracağıq. Çaxmaqlar saqqıldadı, milislər güllələri lüləyə verdilər, beşaçıların ağzını göyə tutdular və üç dəfə yaylım atəşi açdılar...

...Rəşidin kooperativi iki il idi ki, işləyirdi və bu kooperativin sorağı Bakıya qədər gedib çıxmışdı. Buraya gələn hörmətli qonaqları şəxsən özü qarşılayırdı. Əvvəlcə iş otağına aparır, yumşaq səndəllərdə əyləşdirir, yemək-içmək hazır olana qədər kəkotulu çay gətirir, videomaqnitafona türk müğənnilərinin lentlərini qoyur, qonaqlar bir stəkan çay içib dincəldikdən sonra qollarından tutub ikinci mərtəbəyə qaldırır, onlar üçün hazırlanmış xüsusi otağa aparırdı. Hər şey qaydasında idi.

O, adəti üzrə gün yenə ikinci mərtəbənin dairəvi eyvanında, kölgədə qoyulmuş yazı masasının arxasında əyləşib, gəlib-gedən müştərilərə, ağacların kölgəsində çay içənlərə göz qoyurdu ki, narazılıq olmasın. Birdən gözünə saçı ağarmış, beli bükülmüş bir qarı sataşdı. Onun yanında orta yaşlı iki kişi və dörd-beş yaşlı bir oğlan uşağı vardı. Ağacın sərinliyində oturub çay içirdilər. Bura adamlarına oxşamırdılar.

Qarı ayağa durdu, qamətini düzəldib ətrafa boylandı və asta addımlarla restoranın başına dolandı. Rəşid başa düşdü qarı nə isə axtarır, yoxsa tez-tez dayanıb ağaclara baxmaz, irəli-geri addımlayıb təşviş içində dayanmazdı. Rəşid də təşvişə düşdü. Asta addımlarla pilləkəni aşağı endi və qarından bir az aralıda ayaq saxladı.

—Nə axtarırsan, nənə?

Qarı sərt baxışlarını Rəşidin üzünə zillədi.

—Burda bir qəbir vardı.

—Nə qəbir, nənə?

—Adam qəbri.

Rəşid eşitmişdi ki, on, on beş il əvvəl yaşlı bir qadın qəbrin ətrafında gül əkməmişdi. Bəlkə bu qarı elə həmin arvad idi? Elə bil ürəyi qopub düşdü. Qarının qəbir sahibi olacağını və haray salacağını ağlına gətirəndə bədəninə tər basdı. Amma özünə tox toxtaqlıq verdi.

—Bura bağdı, nənə, ölünü qəbiristanda basdırırlar.

Qarının qaşları çatıldı. Dikəldi. Birdən-birə çöhrəsi məhzunlaşdı. Yaşarmış gözlərini əlinin arxası ilə sildi.

—Düz deyirsən, bala, ölünü qəbiristanda basdırırlar.

Uşaq qaça-qaça gəlib qarının ətəyindən yapışdı.

—Həcər nənə, atam çağırır, gedək.

Qarı getdi. Ayaqlarını sürüyə-sürüyə yola çıxdı.

Elə bil beli bir az da büküldü.

Restorandan isə müqənninin səsi gəlirdi.

Dünya mənim,

Dünya sənin,

Dünya heç kimin...

İyul, 1990

Veb direktor: Betti Bleyer
Mətni yığdı: Nərgiz Abadi
Veb üçün hazırladı: Ülviyyə Məmmədova
AZERİ.org qoyuldu: iyun, 2004